

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/337033244>

The trade in European earthenware with the Dutch East Indies 1820–1940

Article · November 2019

CITATIONS

0

READS

134

1 author:

Jaap Otte

Smithsonian Institution

12 PUBLICATIONS 6 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

A history of decorating ceramic blanks in Indonesia [View project](#)

European and Japanese Trade Ceramics on the Arabian Peninsula 1800-1940 [View project](#)

- 2 **De handel in Europees aardewerk met Nederlands-Indië 1820-1940**
Jaap Otte
- 20 **Glasblazerij De Son**
Archivalisch onderzoek naar een zeventiende-eeuwse glasblazerij in Haarlem
Theo Bottelier
- 32 **De oeuvres van Barbara Nanning**
Een ateliergesprek naar aanleiding van haar overzichtsexpositie in Kunstmuseum Den Haag
Chris Reinewald
- 42 **Favoriete objecten**
Dick Meyer, Lucien G.A. Schram, Nol Overvliet, Antoine Verschuuren
- 50 **'Majolica' zalfpotten uit maritieme contexten**
Hollandse zalfpotten uit het Palmhoutwrak en Japanse navolgingen
Sebastiaan Ostkamp
- 66 **Experimenteel jubileum**
Vijftig jaar Europees Keramisch Werkcentrum
Victoria Anastasyadis
- 72 **Een goed huwelijk**
Het wel en wee van een huwelijksglas van de hand van Jacob Sang (1720-1786)
Marten van Calcar

English Summaries / Over de auteurs / Colofon

Nederlandse Vereniging van Vrienden
van Ceramiek en Glas

De handel in Europees aardewerk met Nederlands-Indië 1820 - 1940

¹ Bladvormige schaal met chinoiseriedecor, die volgens overlevering door de inheemse bevolking als ceremoniële rijstlepel werd gebruikt, aardewerk met drukdecor, zgn. pearlware, Staffordshire, Engeland, 1800-1820, h. 4,5 cm, l. 20 cm, b. 19 cm

De export van Europese keramiek naar Azië in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw heeft in publicaties over keramiek tot nu toe relatief weinig aandacht gekregen. Dit is op zich niet vreemd, want tot de jaren negentig van de twintigste eeuw was er in het Westen weinig bekend over de miljoenen voortbrengselen van de keramiekfabrikanten die vanuit Europa naar Azië zijn verscheept.

Jaap Otte

De vele in Schotland voor export gemaakte borden die Erwin Robertson in de jaren tachtig uit Indonesië mee terugnam naar Groot-Brittannië, met tientallen tot dan toe onbekende exotische drukdecors, waren een openbaring in het Angelsaksische keramiekwereldje.¹ In Nederland baande Marie-Rose Bogaers de weg met haar artikel over Regouts aardewerk voor de Japanse markt in het blad Antiek in 1992,² al waren veel Maastrichts aardewerkverzamelaars toen al ruimschoots bekend met het in Maastricht voor export gemaakte aardewerk. In Duitsland, België en Frankrijk is tot nu toe vrijwel geen aandacht voor exportaardewerk uit deze landen, terwijl je het toch regelmatig in Indonesië en andere niet-Westerse landen tegenkomt.

De weinige publicaties die aandacht besteden aan Europese keramiek in Azië be-

spreken in de meeste gevallen de producten van een individuele fabrikant of cluster van fabrikanten, zoals de Maastrichtse of Schotse aardewerkfabrieken, lokaal verzamelde Europese keramiek in een specifiek museum in Azië zelf, zoals musea in Brunei en Qatar, of de archeologische vondsten uit een specifieke opgraving, zoals in Singapore en Bahrein. Een enkele publicatie plaatst de Europese keramiek in Azië in de bredere context van alle daar voorkomende keramiek, zoals Barbara Harrissons baanbrekende boek 'Later Ceramics in South-East Asia: Sixteenth to Twentieth Centuries'.³ In het recent, bij de gelijknamige tentoonstelling verschenen 'Made In Holland: 400 jaar wereldmerk' staat het exportaardewerk voor de eerste keer centraal in een publicatie voor het grote publiek.⁴

² Kom, aardewerk, zgn. yellowware, Staffordshire, Engeland, 1820-1830, h. 9 cm, diam. 15,5 cm. Een fragment van eenzelfde kom is gevonden tijdens de archeologische opgraving bij de Maleise residentie Istana Kampong Glam in Singapore.

3 *Bord met chinoiserie-decor, aardewerk met drukdecor, beeldmerk en blindmerk COPELAND AND GARRETT, Copeland & Garrett, Staffordshire, Engeland, 1833-1847, h. 3 cm, diam. 25,5 cm*

Nog minder aandacht is besteed aan hoe deze keramiek in Azië terecht kwam en hoe het daar aan de man werd gebracht. Marilyn Hoysted is zover bekend tot nu toe de enige die over dit onderwerp gepubliceerd heeft met haar onderzoek naar de belangrijke rol van de Schotse handelshuizen in de export van Schots aardewerk naar Zuidoost-Azië.⁵ Dit artikel probeert in deze leemte te voorzien door de organisatie van de distributie van tafelgoed naar een van de belangrijkste afzetmarkten voor Europese keramiek in Azië, namelijk het voormalige Nederlands-Indië, te beschrijven.

Er zijn vijf fasen te onderscheiden in deze handel:

- 1650-1900: Duits steengoed als verpakkingsmateriaal
- 1820-1850: kleinschalig begin met vooral Engels aardewerk
- 1850-1870: introductie van de eerste exportdecors voor Zuidoost-Azië
- 1870-1914: de handel neemt een enorme vlucht
- 1920-1940: verlies van marktaandeel aan Japan

Het enorme Sphinx-archief, ondergebracht bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, is een schatkamer voor het onderzoek naar het reilen en zeilen van zowel de Maastrichtse fabrieken als hun concu-

renten, en bevat zeer veel informatie over de handel in Maastrichts aardewerk met het buitenland. Verreweg het grootste deel van het archief is echter nog niet gedigitaliseerd, wat de raadpleging aanzienlijk bemoeilijkt. Er is dan ook voor gekozen om voor dit artikel slechts in zeer beperkte mate gebruik te maken van nog niet eerder beschreven archiefmateriaal, namelijk de prijscouranten van de Sphinx voor Nederlands-Indië van 1906, 1923 en 1928, die het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg zo vriendelijk was op verzoek te digitaliseren.

1650-1900: Baardmannen en steengoed kruiken

De vroegste voorbeelden van export van Europese keramiek naar Nederlands-Indië zijn baardmannen uit het Duitse Frechen, die in de zeventiende en achttiende eeuw in grote hoeveelheden door de VOC naar Batavia werden verscheept als verpakkingsmateriaal voor sterke drank. Hiervan zijn meerdere voorbeelden aanwezig in musea en particuliere verzamelingen in Indonesië.⁶ Vanaf de achttiende eeuw werden er ook grote aantallen Duitse steengoed kruiken met mineraalwater ingevoerd⁷, terwijl het recente nummer van Vormen uit Vuur gewijd aan steengoed uit het Westerwald voor de Nederlandse markt ook aandacht besteed aan de vele Keulse potten die in de late negentiende eeuw als verpakkingsma-

teriaal voor allerlei verduurzaamde levensmiddelen naar Nederlands-Indië zijn verscheept.⁸ Zowel de kruiken als de Keulse potten zijn nog steeds ruimschoots aanwezig in Indonesië. We laten deze verpakkingsmaterialen in dit artikel verder buiten beschouwing en concentreren ons op het Europese tafelgoed bestemd voor de Indonesische bevolking.

1820-1850: Vooral Engels aardewerk

Al tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw, vanaf circa 1820, bereikten de waren van meerdere Europese keramiekkabrikanten de bevolking in Nederlands-Indië. Voor die tijd was dit onmogelijk door de concurrentie uit pottenbakkerscentra in Azië zelf, vooral uit Jingdezhen in China.⁹ De vroegste voorbeelden van dit Europese aardewerk komen uit het Engelse Staffordshire, wat niet verwonderlijk is gezien de dominante positie die dit potten-

bakkerscentrum in de eerste helft van de negentiende eeuw internationaal innam. Aardewerkfabrieken op het Europese continent, alsmede de later zo succesvolle Schotse fabrieken, stonden in de kinderschoenen of moesten nog worden opgericht (afb. 1 en 2). Marie-Rose Bogaers vermeldt dat de Glas- en Aardewerkfabriek Petrus Regout (Regout) al in het eerste productiejaar van de nieuwe aardewerkfabriek in Maastricht, in 1836, contacten legde met de Nederlandsche Handel-Maatschappij, die in 1824 was opgericht om de handel te bevorderen, vooral met Nederlands-Indië. Ook vermeldt Bogaers dat Regout omstreeks 1840 regelmatig bestellingen uitvoerde voor Nederlands-Indië. Ook de aardewerkfabriek van Piccardt uit Delft exporteerde naar Nederlands-Indië.¹⁰ Tot nu toe zijn geen voorbeelden van dit vroege aardewerk van Regout en Piccardt bekend uit Nederlands-Indië, maar het ging hier waarschijnlijk om hetzelfde soort aardewerk dat ze ook voor de Nederlandse markt produceerden, en nog niet om het exportaardewerk waar Regout tientallen jaren later bekend mee werd.

In het algemeen waren tijdens deze eerste fase in de export, van circa 1820 tot 1850, de decoraties op het Europese aardewerk voor de Indonesische bevolking nog dezelfde als die voor Europeanen, zonder enige poging tot aanpassing aan de lokale markt. Het aardewerk was versierd met drukdecors met romantische ruïnes en landschappen, realistische bloemmotieven, chinoiserieën en oriëntaalse decors, alsmede kleurrijke handge-

4 *Kom, decoratie gekopieerd van een kom met brede uitstaande rand van Chinees porselein voor de Z.O.-Aziatische markt in de eerste helft van de 19e eeuw, aardewerk, blindmerk PR8, Petrus Regout, Maastricht, ca. 1850, h. 12 cm, diam 25 cm*

5 *Schotel, decoratie naar schotels van Chinees porselein voor de Z.O.-Aziatische markt in de eerste helft van de 19e eeuw, aardewerk, blindmerk PR7, Petrus Regout, Maastricht, ca. 1850, h. 3 cm, diam 19,5 cm*

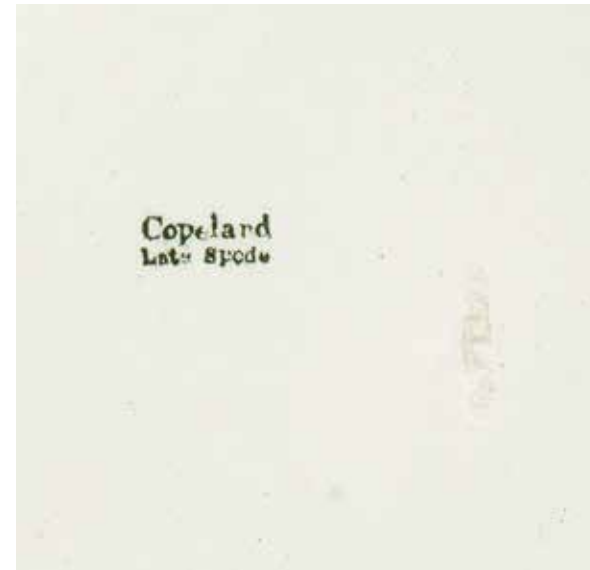
6 *Rijstschotel, decoratie met Shou-karakter naar schotels van Chinees porselein voor de Z.O.-Aziatische markt in de eerste helft van de 19e eeuw, aardewerk met drukdecor, beeldmerk Copeland Late Spode, blindmerk COPELAND, Copeland & Co., Staffordshire, Engeland, 1850-1860, h. 4 cm, diam. 32,5 cm*

schilderde voorstellingen, die in Nederland bekend zijn geworden onder de naam ‘boerenbont’ en in de Angelsaksische landen ‘spongeware’ of ‘stick spatterware’ worden genoemd (afb. 3).¹¹ Deze weken volstrekt af van de keramiek voor dagelijks gebruik die tot dan toe beschikbaar was in de Indische Archipel en die vooral uit China kwam, en moeten een opvallende verschijning zijn geweest tussen het overwegende blauw-witte porselein en andere relatief sober gedecoreerde keramiek uit Azië.

Dezelfde borden en kommen die ook voor de Europese markten werden gemaakt, bleken goed in te passen in de eetgewoonten van de Indonesische bevolking. De enige aanpassing aan de lokale markt was de productie van ronde schotels, soms met een doorsnee van meer dan 50 cm, die bij Regout ‘rijstschotels’ werden genoemd. Deze werden niet voor de Europese en Noord-Amerikaanse markt gemaakt, waar de serveerschalen in een typisch eetservies ovaal van vorm waren. Deze ronde schotels kopiëren een vorm die in Zuidoost-Azië in gebruik was om de maaltijd gemeenschappelijk van te nuttigen. Europese borden en kommen werden vooral gebruikt om bijgerechten in op te dienen, niet om individueel van te eten, zoals bij Europeanen gebruikelijk was.¹² Blijkens de diverse prijscuranten van Regout voor Nederlands-Indië, was het aantal vormen

waar in Indië vraag naar was beperkt: diepe en platte borden, kommen met en zonder deksel, ronde schalen (rijstschotels), lampetbakken (een diepe kom met een breed uitstaande rand), kommetjes met en zonder oor, en theepotten. Dit assortiment week sterk af van de ontelbare vormen met een gespecialiseerde functie die Regout en andere fabrikanten aanboden voor de Europese markt. Wel bood Regout binnen dit beperkte vormenaanbod een aantal speciaal voor de Indische markt gecreëerde modellen aan die herkenbaar zijn door hun naamgeving: borden model Samarang en Java, en rijstschotels model Borneo, Macassar, Padang, en Lombok.¹³ Curieus in deze opsomming zijn de lampetbakken. Op de Indische markt maakten deze schalen namelijk geen onderdeel uit van een wasstel, en hadden, met maten van 18 cm tot 29 cm, waarschijnlijk een vergelijkbare functie als de rijstschotels. Ook in de archieven van de VOC wordt de naam gebruikt als maataanduiding, vermoedelijk voor de grootste tot het assortiment behorende porseleinen borden.

De hoeveelheid Europees aardewerk die in deze tijd naar Nederlands-Indië werd verhandeld was waarschijnlijk nog relatief klein, gezien het sporadische voorkomen, zowel als overgeleverd stuk als uit enkele archeologische opgravingen.¹⁴

1850-1870: *De eerste exportdecors*
Tegen het midden van de negentiende eeuw kwam er verandering in de wijze waarop de Europese keramiekfabrikanten de markt in de Indische archipel benaderden. Petrus Regout vroeg al in 1847 zijn agent in Canton (Guangzhou) om hem het meest gebruikelijke Chinese porselein te sturen, zodat hij het in aardewerk na kon maken, een vroeg voorbeeld van meer systematisch marktonderzoek.¹⁵ Dat Regout ook daadwerkelijk gevolg gaf aan zijn poging om beter aan te sluiten bij de voorkeuren in de lokale markt, werd recent duidelijk toen twee Maastrichtse kopieën van Chinees porselein opdoken op Sumatra, een schotel en een kom van aardewerk met tot dan toe onbekende handgeschilderde blauwe decora-

ties (afb. 4 en 5). In de periode tussen 1840 en 1860 introduceerden enkele Engelse fabrieken voor het eerst drukdecors die speciaal voor de Aziatische markt waren ontwikkeld. Hiervan is Copeland uit Staffordshire het best bekend met een decor met het zogenaamde Shou-teken en een decor met Arabisch schrift uit 1857 (afb. 6 en 7).

De vroegste vermelding van de handel in Europese keramiek uit Nederlands-Indië komt uit een advertentie in het ‘Bataviaasch advertentie-blad’, waarin wordt vermeld dat op 4 december 1851 een partij Engels aardewerk zal worden verkocht ‘voor het pakhuis van J. Speet’.¹⁶ Het ging hier waarschijnlijk om aardewerk afkomstig uit Staffordshire. Grossier J. Speet was gevestigd in het toen-

7 *Bord met religieuze tekst en de namen van de eerste vier kaliefen (Aboe Bakr, Omar ibn al-Chattab, Oethman ibn Affan, Ali ibn Abi Talib) in het Arabisch, aardewerk met drukdecor, beeldmerk Copeland Late Spode, blindmerk COPELAND, Copeland & Co., Staffordshire, Engeland, 1853-1860, h. 3,5 cm, diam. 26 cm*

8 *Schotel met papieren etiket Meyer & Biengräber Hamburg, aardewerk met handgeschilderd decor, Société Céramique, Maastricht, ca. 1900-1910, Modellencollectie Sphinx, collectie en foto's Centre Céramique*

Schaal met beeldmerk van de firma Smeets, Herfst & Co. Maastricht, aardewerk met drukdecor Alpine, Regout & Co., Maastricht, 1927, Modellencollectie Sphinx, collectie en foto's Centre Céramique

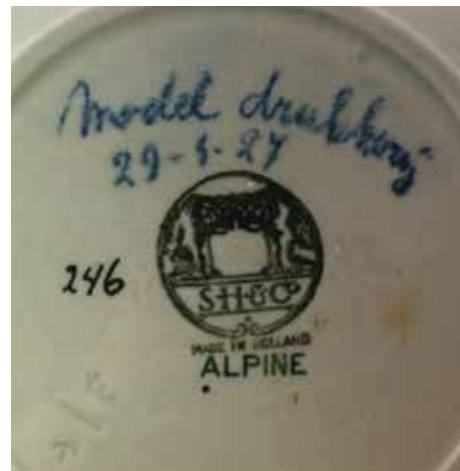

malige Batavia, had deze partij aardewerk waarschijnlijk per schip geleverd gekregen, en verkocht het op deze manier aan lokale tussenhandelaren. We weten niet of het hier ging om aardewerk voor de Europese of voor de Indonesische bevolking.

De Europese handelsfirma's

Vanaf circa 1870 komt de uitvoer van Europese keramiek naar Nederlands-Indië echt goed op gang. Van doorslaggevende betekenis was de opening van het Suezkanaal in 1869. De nieuwe vaarroute halveerde de afstand per schip tussen Europa en Azië. Rond dezelfde tijd vervingen de snellere stoomschepen in toenemende mate zeilschepen, terwijl de aanleg van telegraaflijnen tussen Europa en Azië de communicatie aanzienlijk verbeterde.

De aardewerkfabrikanten verzorgden de distributie in de meeste gevallen niet zelf, maar maakten gebruik van onafhankelijke agenten die in staat waren om een groot aantal functies te vervullen: bankier, reder, verzekeringsagent, cargadoor en handelaar. Hooguit hadden de aardewerkfabrikanten ook eigen agenten in dienst die functioneerden als de ogen en oren van de fabrikant.¹⁷ Het voorbeeld van Regouts agent Martin Dohmen in Japan in 1859 is goed gedocumenteerd, maar zoals hiervoor is vermeld, had hij ook een agent in Canton. Van de Bell Pottery in Glasgow is bekend dat zij eigen agenten had in Batavia, Soerabaja, Penang, Palembang, Kuching en Manila.

De handel verliep voor de Engelse aardewerkfabrieken in de eerste plaats via Londen, waar verreweg de meeste exporteurs waren gevestigd, en in tweede instantie via Manchester, Liverpool, Birmingham, enz.¹⁸ De aardewerkproducenten in Staffordshire voerden vooral via Londen uit.¹⁹ Vanaf circa 1870 ging Glasgow een belangrijke rol spelen als uitvoerhaven voor de sterk groeiende Schotse aardewerkproductie. Marilyn Hoysted geeft als voorbeeld de Donaldson Line in Glasgow, die regelmatig voer op bestemmingen als Yokohama, Penang, Rangoon, Batavia, Soerabaja. De maatschappij vervoerde aardewerk van de grote Schotse aardewerkfabrikanten die actief waren in de export: Bell Pottery, Robert Cochran & Co., Verreville, en de Britannia Pottery.

De Donaldson Line was gevestigd op een adres slechts drie straten verwijderd van de Bell Pottery, de fabriek van John and Matthew Perston Bell in Glasgow die tussen circa 1880 en 1910 buitengewoon succesvol was in de export van aardewerk naar Nederlands-Indië. John Bell had al in de jaren zeventig aandelen gekocht in meerdere schepen van de Donaldson Line. Het grote succes van de Schotse aardewerkfabrikanten met hun export naar Zuidoost-Azië is zeker te danken aan de sterke persoonlijke banden die bestonden tussen vertegenwoordigers van de voor die tijd moderne Schotse industrie, overigens niet alleen keramiek, en de Schotse handelsfirma's, redereien en scheepsbouwers, die samen met een wereldwijd netwerk van Schotse agenten en

een vloot van de modernste schepen, een goed georganiseerd, concurrerend, en winstgevend commercieel netwerk vormden. Zo waren bijvoorbeeld twaalf van de zeventien handelsfirma's die in Singapore werden opgericht Schots.²⁰

De uitvoer van de Maastrichtse aardewerkfabrieken, alsook van andere Europese aardewerkfabrikanten op het continent, verliep vaak via Hamburg, wat in de negentiende eeuw al een van de grootste havens ter wereld had. Daar waren meerdere grote handelsfirma's gevestigd die een scala van diensten aanboden en handelden in een breed assortiment aan waren. In het Sphinx-archief bevindt zich onder andere een 'Overeenkomst tussen Frederik Regout en J. Esmer's te Hamburg over zijn monopolie voor export naar overzee door Duitse firma's' uit 1896.²¹ In de Sphinxcollectie bevinden zich ook

Bord met beeldmerk Petrus Regout met tekst in het oud-Javaans voor de Oost-Indische markt, aardewerk met drukdecor Vigo, turfdaterring voor 1883, Regout & Co., Maastricht, 1883, h. 4,5 cm, diam. 26 cm

Schaal met beeldmerk voor export van Faïenceries de Sarreguemines met de afbeelding van een kris, aardewerk met sjabloondecor, beeldmerk Registered Made in Germany Kris Mark, Frankrijk, 1880-1900, h. 5 cm, diam. 24,5 cm

meerdere foto's van aardewerk met op de keerzijde een etiket met de naam van de firma Meyer und Biengräber in Hamburg, waarschijnlijk een van deze firma's die in aardewerk handelden. Het is niet bekend wat de functie van deze etiketten was; wellicht geven ze aan dat deze decoraties exclusief in opdracht van Meyer und Biengräber werden vervaardigd. Helaas is tot nu toe geen nadere informatie bekend over deze firma (afb. 8). De aardewerkfabrieken in België maakten in ieder geval gebruik van de haven van Antwerpen, getuige de grote lading aardewerk uit de fabriek Mouzin-Lecat et Cie in Nimy, die het stoomschip de Duke of Buccleugh in 1889 in Antwerpen aan boord nam, samen met een grote hoeveelheid tafelglas, met als eindbestemming Calcutta in India. We zijn hiervan op de hoogte doordat het schip met man en muis verging na een aanvaring in het Engelse kanaal.²²

12 _____
Schaal met beeldmerk
voor export van de
Schotse aardewerkfabri-
kant Robert Cochran &
Co. met de afbeelding
van een kris, aardewerk
met gesponst decor, beeld-
merk R.C. & Co. V.P.,
Robert Cochran & Co.,
Schotland, 1880-1890,
h. 5,5 cm, diam 27,5 cm

13 _____
Bord met reclame voor
de firma Anderson Tolson
& Co., aardewerk met
drukdecor met randtekst
pantun 1, beeldmerk met
pantun met Khatib Mu-
haris, W. Adams & Sons,
Staffordshire, Engeland,
1855-1860, h. 4,5 cm,
diam. 25 cm

Fabrieksmerken voor de export

Enkele exporteurs waren in Nederland gevestigd. Zo is er Maastrichts aardewerk met het beeldmerk van de firma Smeets, Herfst & Co. uit Maastricht. Dit bedrijf werd opgericht in 1906 en exporteerde onder andere naar Nederlands-Indië.²³ Het handelde alleen in keramiek en nam daarmee een uitzonderingspositie in; bij verreweg de meeste handelaren maakte de keramiek slechts een (klein) deel uit van de handelwaren (afb. 9). Er zijn overigens maar weinig handelaren die hun eigen merk lieten plaatsen op het aardewerk. Dit bracht extra kosten met zich mee, en wellicht was het ook iets wat de aardewerkfabrikanten zelf niet wilden aanmoedigen, omdat zij liever hadden dat de consument het eigen fabrieksmerk zag. Regout zag het belang van het merk als reclame vroeg

in en ging zo ver om al in de jaren zeventig van de negentiende eeuw de naam van de fabriek in Javaans schrift op te nemen in het fabrieksmerk voor de Indische markt (afb. 10).²⁴ Regout was trouwens niet de enige; de Bell Pottery voerde vanaf de late jaren zeventig van de negentiende eeuw tot circa 1900 meerdere merken waar de naam van het drukdecor in zowel westers schrift als *Jawi*, Maleis geschreven in Arabisch schrift, was opgenomen, nog afgezien van het feit dat de namen van de drukdecors zelf vrijwel allemaal in het Maleis zijn, met namen als *Ikan China*, *Keeling Hong*, *Kwantung* en *Kapal Basar*. De Bell Pottery is er van alle Europese aardewerkfabrikanten zonder twijfel het best in geslaagd om met haar innovatieve drukdecors aansluiting te vinden bij de smaak van de Indonesische bevolking.

Daarnaast voerden de aardewerkfabrikanten Faïencerie de Sarreguemines in Lotharingen en Robert Cochran in Glasgow ook een fabrieksmerk voor de Indische markt. In de laatste twee gevallen was dat een afbeelding van een kris, een bepaald type Indonesische dolk met een golvende kling, al lijken deze merken gezien de zeldzaamheid slechts gedurende korte tijd gebruikt te zijn (afb. 11 en 12).

De importeurs en groothandelaren in Nederlands-Indië

Het aardewerk was in de meeste gevallen bestemd voor een importeur-groothandel in het land van bestemming. Al eerder is de firma van J. Speet in Batavia ter sprake gekomen, die in 1851 een partij Engels aardewerk verkocht.

Het onderzoek naar het reilen en zeilen van de handelsfirma Van Beek, Reineke & Co., vanaf 1878 Handelsvereniging Amsterdam (HVA) genoemd, verschaft inzicht in hoe de handelsondernemingen in Nederlands-Indië functioneerden. Van de HVA is niet bekend of zij in Europese keramiek handelde, maar er kan van worden uitgegaan dat zij min of meer op dezelfde wijze opereerde als de andere handelsondernemingen. Keramiek maakte overigens vrijwel altijd slechts een klein deel uit van het totale handelsvolume.

De HVA was een algemene im- en exporthandel met een kantoor in Batavia en een bijkantoor in Surabaya. Hiermee bestreek de firma een groot en dichtbevolkt afzetgebied vanaf de uiterst westelijke tot de oostelijke zijde van Java. Een groot deel van het kapitaal van de HVA zat vast in de voorraad, gemiddeld 86%, en de goederen lagen vaak lang in de magazijnen. De HVA verkocht aan tussenhandelaren, wat aanzienlijke inspanning, tijd, en kredietverstrekking vereiste. Bij de HVA bedroeg de hoeveelheid uitstaand krediet in sommige tijden met fl. 1.500.000 wel zes keer het werkkapitaal van de firma. Het kwam vrij vaak voor dat men de tussenhandelaren toestond om de kredietlimiet te overschrijden, blijkbaar uit angst om klanten te verliezen. Wel hielden de Europese handelsfirma's de kredietwaardigheid van hun klanten angstvallig in de gaten, aangezien men in de meeste gevallen geen enkel onderpand had. Hiertoe werden regelmatig inspectiebezoeken aan de tussenhandelaren afgelegd, en hielden de Europese handelsfirma's elkaar op de hoogte van 'verdachte klanten'. De tussenhandelaren waren meest Chinees en in mindere mate Arabisch. De gemiddelde kredietlimiet per handelaar was ongeveer fl. 10.000. De Chinese tussenhandelaren handelden in een breed assortiment artikelen, zoals voedingsmiddelen, kleding, huishoudelijke artikelen en een grote variatie aan modeartikelen. De Arabische

14 _____
Bord met reclame voor
de firma Anderson Tolson
& Co., aardewerk met
drukdecor met randtekst
pantun 1 in omgekeerde
volgorde, beeldmerk J.
Hawley in cartouche,
(John) Hawley & Co.,
Staffordshire, Engeland,
1855-1860, h. 2,5 cm,
diam. 25,5 cm

15 _____
Bord met reclame voor de firma Anderson Tolson & Co., aardewerk met drukdecor met randtekst pantun 3, beeldmerk W. Adams & Sons / Malay, W. Adams & Sons, Staffordshire, Engeland, 1861-1869, h. 5 cm, diam. 27 cm

16 _____
Bord met reclame voor de firma Anderson Tolson & Co., aardewerk met drukdecor met randtekst pantun 4, beeldmerk met pantun met Khatib Muharis, W. Adams & Sons, Staffordshire, Engeland, 1861-1869, h. 3 cm, diam. 23,5 cm

17 _____
Achterzijde bord afbeelding 15 met beeldmerk met pantun met Khatib Muharis

tussenhandelaren richtten zich vooral op de textielhandel en in mindere mate op die van grondstoffen. Het is dus aannemelijk dat de handel in (Europese) keramiek vooral via de Chinese handelaren verliep.²⁵

Anderson Tolson & Co.

Ook al is van de HVA zelf niet bekend of zij in keramiek handelde, van enkele vergelijkbare Europese handelsfirma's weten we dat dit wel het geval was omdat zij de firmanaam lieten aanbrengen op het aardewerk dat ze in Europa bestelden.

Het vroegst bekende voorbeeld, uit de jaren vijftig en zestig van de negentiende eeuw, is een serie opvallende Engelse borden waarop in *Jawi* reclame wordt gemaakt voor de handelsfirma Anderson Tolson & Co. in

Batavia. De borden bevatten op de rand een tekst in de vorm van een zogenaamde *pantun*, een Maleise dichtvorm, en een ander gedicht in het midden van het bord. Deze borden met tekst werden waarschijnlijk ook daadwerkelijk gebruikt om van te eten, maar zijn beter bekend door de exemplaren die zijn ingemetseld in de mausoleums van drie islamitische heiligen op Java: Sunan Bonang in Tuban, Sunan Gunung Jati in Cirebon, en Ki Gede Kebagusan in de buurt van Cirebon. Dat de borden geschikt werden geacht ter versiering van deze heilighdommen was niet vanwege de betekenis van de tekst - het gaat hier namelijk in de meeste gevallen om niet-religieuze levenswijsheden en traditionele liefdesgedichten - maar vanwege het heilige karakter van het Arabische schrift.²⁶

Op de borden komen vier verschillende *pantuns* voor die Anderson Tolson aanprijzen:

1. De naam van de eigenaar is Anderson Tolson / In Engeland heeft hij een welvarende handel / Zijn partner is Anderson Hunt / Die beroemd is in Batavia (afb. 13 en 14).²⁷
2. Als je graag van dit bord eet / Neem er een met een metrisch gedicht / Als je graag borden koopt zoals deze / Anderson Tolsen heeft ze.
3. De maker is genaamd Adams / Zijn agent in Batavia is Tolson / Er zijn veel *syairs*²⁸ en *pantuns* / Wees niet terughoudend in de aanschaf (afb. 15).
4. Overal waar borden worden gebruikt / Mensen vragen om die van Tolson / Eenzame harten worden vrolijk / De ziel wordt verheven, harten worden vol van liefde (afb. 16).

Robert Peile Tolson was als vennoot van Anderson Tolson & Co. gevestigd in Batavia. De andere vennoten waren William Anderson en William Hunt in Londen, John Perkins Kirby in Liverpool, en Dennis Harper Kennelly in Kaap de Goede Hoop. Dit internationale karakter van het bedrijf, met vennoten in meerdere landen wereldwijd, is kenmerkend voor de Europese handelshuizen, zoals we al eerder hebben gezien bij de Schotse handelshuizen. William Anderson verliet de firma per 31 december 1860, dus we weten dat de borden waarop Anderson wordt genoemd van

voor 1861 moeten stammen. De firma ging in Batavia verder als Tolson, Hunt, and Co. De borden met enkel de vermelding van Tolson zijn waarschijnlijk uit de periode 1861-1869. In dat laatste jaar sloot Tolson, Hunt & Co. de deuren.²⁹

De firma plaatste opdrachten voor deze borden bij twee verschillende aardewerkfabrikanten in Staffordshire, namelijk William Adams & Sons, in Tunstall, in bedrijf van 1819 tot 1864, en (John) Hawley & Co in Foley, in bedrijf van 1842 tot 1887. Borden zonder fabrieksmerk maar met een opvallende *pantun* in *jawi*-schrift, geplaatst binnen een rechthoek op de onderkant, zullen gezien de overeenkomsten met de borden die bij Adams and Sons zijn gemaakt, ook afkomstig uit deze fabriek zijn. De vertaling van deze intrigerende *pantun* in de rechthoek luidt:

De Bataviasche pen die schrijft / Is in de hand van Khatib Muharis / Dat is de keuze van meneer *Anfil* / Hij is welbekend in de Zeven Steden.³⁰

Meneer 'Anfil' is waarschijnlijk de Engelse graveur van de koperplaten waarmee de drukdecors werden gemaakt. Deze werden vaak door onafhankelijke firma's aan de aardewerkfabrikanten geleverd. Anfil zou dan de originele tekst van deze Khatib

18 _____
Bord met het beeldmerk van de firma Houghton en Co. in het Jawi, aardewerk met drukdecor Sexagon, beeldmerk J.F. Wileman / Foley Potteries / Sexagon, zgn. Diamond Mark van het British Patent Office voor 1871, vertaling cartouche met Jawi beeldmerk: Houghton en Co. / Batavia en Soenabaja, Staffordshire, Engeland, 1871-1880, h. 3 cm, diam. 23,5 cm

19 _____
Bord met het beeldmerk
van de firma Gumprich
& Strauss, aardewerk
met drukdecor Creta,
beeldmerk met Gumprich
& Strauss / Batavia en
een driemaster en Creta,
toegeschreven aan een
fabriek in Staffordshire,
Engeland, ca. 1880, h.
2,5 cm, diam. 21,5 cm

Muharis, waarschijnlijk een kalligraaf in Batavia, hebben ontvangen (afb. 17). Het is onbekend wanneer Robert Peile Tolson vanuit Groot Brittannië naar Batavia kwam, maar hij trouwde op 7 juli 1837 in Batavia met Elizabeth Gledsdale.³¹ Zij hebben dan al een dochter, Elizabeth Peile Tolson, die op 8 februari 1835 is geboren, ook in Batavia, en die in 1911 overlijdt in Rotterdam. Tolson was maatschappelijk actief, hij was onder andere lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen,³² en directeur van het Weeshuis te Parapattan in Batavia.³³ Hij was ook als commissaris verbonden aan de Batavia Sea and Fire Insurance Company.³⁴ De zaken liepen uiteindelijk niet voorspoedig, want op 1 april 1869 ging Anderson Tolson in Batavia failliet als zij verwickeld raakt in het faillissement van de Londense tak.³⁵ Tolson was toen blijkbaar al (voorge) teruggekeerd naar Engeland, want hij bevond zich volgens berichtgeving over het faillissement in de kranten op het eiland Jersey.³⁶

Houghton & Co.

Uit de jaren zeventig stamt een ander voorbeeld van een minder gevat merk van een groothandelaar geschreven in *Jawi*, en waarvan de vertaling luidt: Houghton en Co. / Batavia en Soerabaja (afb. 18).³⁷ Dit was de

firma C. Houghton & Co., met vestigingen in Londen, Batavia en Soerabaja, die vooral in wollen en katoenen stoffen handelde.³⁸ Het bord is gemaakt door J.F. Wileman in Staffordshire. De voorzijde van het bord laat het drukdecor *Sexagon* zien, een vroeg decor voor export naar Azië dat Wileman in 1871 registreerde bij het British Patent Office in Londen. Dit decor werd later ook bij Regout en bij Bell in Glasgow gebruikt. Meerdere producten uit de Foley Potteries zijn bekend uit Indonesië, waaronder nog een bord met het merk van Houghton & Co, met een Europees decor dat bekend staat als 'Indian Traffic'.

Gumprich & Strauss

Het derde voorbeeld van een importeur-groothandel die in aardewerk handelde, is de firma Gumprich & Strauss, waarvan een beeldmerk, bestaande uit een zeilschip met de firmanaam, bekend is (afb. 19). Gumprich & Strauss werd opgericht in 1847 in Frankfurt am Main en had haar hoofdkantoor in Batavia, alsmede een bijkantoor in Surabaya onder de naam K. Hinlopen & Co.. De firma was opgericht door de heren Gumprich en Strauss, die de firma persoonlijk leidden tot 1862, in welk jaar de leiding overging in de handen van Rudolph Still. Na zijn dood in 1892 ging het eigendom over op zijn weduwe en twee zoons.³⁹

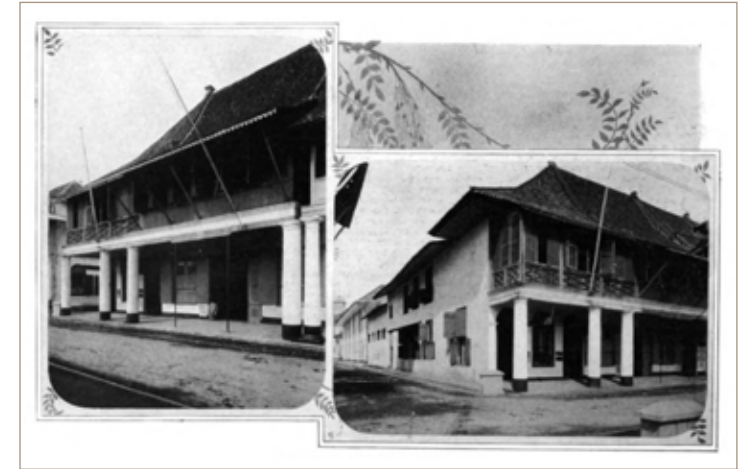
Gumprich & Strauss had omvangrijke handelsactiviteiten in Nederlands-Indië, waar het actief was vanaf circa 1850. De firma hield zich bezig met de import van allerlei goederen uit Europa, Amerika en Japan, en exporteerde grondstoffen en agrarische producten. De Java-Bode van 23 december 1857 en 27 januari 1858 vermeldt onder andere de import van vensterglas, meubels, garen, knopen, zijden stoffen en Rijnse wijn. Een advertentie van vijftig jaar later, uit 1909, vermeldt dat de firma als vertegenwoordiger optreedt voor onder andere Moët et Chandon (champagne), Bayer (verf), en Hulstkamp Molyn & Zoonen (jenever)⁴⁰. Daarnaast bezat de firma ook meerdere koffie-, thee- en kinineplantages (afb. 20).

De firmanaam in het beeldmerk op enkele borden van aardewerk is deze keer niet geschreven in Jawi maar in Latijns schrift. Het gebruik van dit merk ligt waarschijnlijk in de periode rond 1880. Tot nu toe zijn alleen drukdecors met de namen *Creta* en *Dragon* en een handgeschilderd 'boerenbont' decor bekend met het beeldmerk van de firma. *Creta*, *Dragon* en boerenbont waren populaire decors in Nederlands-Indië. Het drukdecor *Dragon*, met een prominent weergegeven Chinese draak, was specifiek ontworpen voor export naar Azië, en werd door aardewerkfabrieken in Nederland, Duitsland, België, Frankrijk en Engeland gevoerd. Ondanks dat Regout zowel de decors Creta als Dragon in het assortiment had, zijn de borden van Gumprich & Strauss op grond van opvallende verschillen met de Maastrichtse producten zeer waarschijnlijk elders gemaakt, wellicht weer bij een van de aardewerkfabrieken in Staffordshire.

Gumprich & Strauss importeerde in de jaren zestig van de negentiende eeuw ook mineraalwater uit Duitsland in eigen steengoed kruiken voorzien van de firmanaam.⁴¹

Invoerrechten op keramiek in Nederlands-Indië

Soms wordt als vanzelfsprekend aangenomen dat de Nederlandse overheid de eigen aardewerkindustrie bevoordeelde in de handel met Nederlands-Indië, maar daar blijkt

slechts ten dele sprake van te zijn geweest. De invoerrechten voor aardewerk en porselein van niet-Nederlandse oorsprong lagen tot 1866 op 20 procent van de waarde, en werden in 1867 en 1868 geleidelijk verlaagd tot 16 procent, terwijl het tarief voor Nederlands fabricaat 10 procent was. Maar dit is nog voor de echte bloeiperiode in de export van Europees aardewerk naar Nederlands-Indië. Opvallend is dat de meeste invoer uit de omliggende Aziatische landen, inclusief keramiek, aan een veel lager invoertarief was onderworpen, namelijk 6 procent. Opvallend, omdat het grootste deel van de keramische importen in die tijd nog steeds uit Azië kwam en niet uit Europa. Blijkens het rapport uit 1863 van de Tweede Kamercommissie die verslag doet van haar bevindingen op het gebied van de in- en uitvoerrechten in Nederlands-Indië is de reden hiervoor dat deze Aziatische goederen geen directe concurrentie zouden opleveren voor de Nederlandse industrie. De Europese keramische importen concurreerden voor de Indonesische bevolking echter wel degelijk met het Chinese porselein. Daarnaast werd ook ter overweging aangevoerd dat de inwoners van de koloniën, de voornaamste afnemers van deze importen uit Azië, niet moesten worden belast ten bate van de bescherming van speciale belangen. De Commissie betoogt ook dat, met een wereldhaven als Rotterdam, en de afhankelijkheid van de Nederlandse industrie van ingevoerde grondstoffen, het voor Nederland in het algemeen belang is om uniforme en zo

20 _____
Foto van het hoofdkantoor van Gumprich & Strauss aan de Gang-Chaulan 20-166, Batavia, ca. 1900

21 _____
 Pagina uit de export-catalogus ca. 1925 van de Faïenceries de Sarreguemines met daarin onder andere het sjabloondecor in afb. 11

laag mogelijke in- en uitvoertarieven te hebben. Volgens hetzelfde Tweede Kamerrapport vond men het ook niet meer nodig om de Nederlandse keramische industrie, en daar zullen vooral de Maastrichtse aardewerkfabrieken mee zijn bedoeld, nog langer te beschermen, aangezien deze zeer goed in staat worden geacht om met de buitenlandse fabrikanten te concurreren. De Commissie stelt derhalve voor een algemeen tarief

van 6 procent van de waarde vast te stellen voor aardewerk en porselein, ongeacht de herkomst.⁴² Deze aanbeveling is blijkens het invoertarief van 1874 overgenomen.⁴³ Hiermee vervalt ook het verschil in invoerrechten tussen keramiek uit Europa en Azië en worden die van dan af gelijk belast.

Reclame

Al eerder is de rol van het fabrieksmerk als reclame voor de fabrikant ter sprake gekomen.

De fabrikanten zelf maakten op geen andere wijze reclame bij de consument voor hun product, dit werd overgelaten aan de handelaren. Tot het moment waarop Regout, vanaf 1899 De Sphinx, en de Franse Faïencerie de Sarreguemines hun eerste geïllustreerde exportcatalogi uitgaven in 1928 respectievelijk 1925, hadden bedrijven als Anderson Tolson & Co., Houghton & Co. en Gumplich & Strauss de beschikking over ongeïllustreerde prijscouranten (afb. 21). We kunnen aannemen dat alle fabrikanten dit soort prijslijsten publiceerden. De prijscouranten van Regout uit 1906, 1923 en 1928 geven een gedetailleerd beeld van de honderden variaties in vorm, model, maat en decoratie die tot het standaardassortiment behoorden. Daarnaast was het mogelijk om afwijkende waren in opdracht te bestellen.

In combinatie met productmonsters die, zoals we weten uit de orderboeken van Regout, de aardewerkfabrikanten soms naar handelaren stuurden, kon dan een geïnformeerde keuze worden gemaakt. In de Java-Bode van 19 september 1895 wordt onder andere ‘1 groote partij monsters aardewerk’ aangeboden door de firma John Pryce & Co (afb. 22).⁴⁴ Dit waren wellicht monsters die de firma niet meer nodig had en besloot te gelde te maken. John Pryce & Co. blijkt trouwens regelmatig aardewerk in de verkoop te hebben in haar ‘toko-vendutie’, getuige de advertenties in de Java-Bode, waar bijvoorbeeld op 20 maart 1895 ‘1 groote partij aardewerk, kommen, kopjes en schoteltjes, schotel, trekpotten, enz., enz.’ wordt aangeboden. Dit waren typische vormen voor de Indonesische bevolking en niet voor de Europeanen in Nederlands-Indië, die Europese serviezen gebruikten. Andere handelaren adverteerden ook in de kranten in Nederlands-Indië, maar maakten net als John Pryce & Co. daarin nooit reclame voor een specifieke aardewerkfabrikant.

Detailhandel: de toko van Kwee Kong Siang

Het is bijzonder moeilijk om concrete informatie te vinden over de laatste stap in de distributieketen tussen fabrikant en Indonesische consument. Al eerder kwam

22 _____
 Advertentie van de firma John Pryce & Co. in de Java-Bode van 19 september 1895

ter sprake dat de weg van Europese groot-handelaar naar de consument vooral via Chinese handelaren liep. Een concreet voorbeeld is de toko van Kwee Kong Siang in Palembang op Sumatra, waarvan een bord bekend is met de vermelding ‘Kwee Kong Siang, Palembang’ in het beeldmerk (afb. 23). De toko was in ieder geval nog in bedrijf in 1939, getuige een vermelding in de telefoongids uit dat jaar.⁴⁵ Het bord is gedecoreerd met een decalcomanieplaatje van een mand met aardbeien en is gemaakt bij de porseleinfabriek Richter, Fenkl und Hahn in Chodau / Chodov in Tsjecho-Slowakije in de periode 1919 - 1939. Een identiek bord is bekend met het merk G.H. Java-Sumatra, waarschijnlijk van een handelshuis met vestigingen op beide eilanden. Het grootste deel van de detailhandel aan de Indonesische bevolking zal echter via kleine handelaren zijn verlopen, voor wie het geen zin had om keramiek met de naam van de eigen firma te laten maken. Veel van de detailhandel werd waarschijnlijk bedreven door ambulante handelaren die een assortiment van allerlei goederen in grote manden bij zich hadden en hun waren op straat of aan de deur aanboden (afb. 24).

1920-1940: Neergang

De afzet van Europese keramiek liep in de jaren na de Eerste Wereldoorlog sterk terug door concurrentie van de moderne Japanse keramiekindustrie die sinds de late negentiende eeuw sterk was opgekomen. Deze was in het gat gesprongen dat was ontstaan tussen 1914 en 1918, toen de internationale

23 Bord met beeldmerk van de toko van Kwee Kong Siang in Palembang, porselein met decalcomaniedecor van een mand met aardbeien, beeldmerk Porzellanfabrik Richter, Fenkl und Hahn, Chodau / Chodov, Tsjechoslowakije, 1919 - 1939, h. 4 cm, diam. 23 cm

handel vrijwel stil was komen te liggen als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. In eerste instantie kopieerden de Japanse fabrieken de meest gangbare handgeschilderde en gedrukte decoraties op aardewerk uit vooral Maastricht en Schotland.

In 1928 kwam maar liefst 87% van het fijn aardewerk en porselein uit Japan, met Duitsland op de tweede plaats en Nederland nog slechts op een derde plaats.⁴⁶ De grootste Europese aardewerkfabrikanten probeerden het ongunstige tijt het hoofd te bieden door in de jaren twintig een prijskartel te

vormen voor de Nederlands-Indische markt. Blijkens aankondigingen in de prijscouranten van de Sphinx voor 1923 en 1928 rekenden de volgende fabrieken allemaal dezelfde prijzen voor hun aardewerk: de Sphinx, de Société Céramique, Boch Frères La Louvière in België, de Faïencerie de Sarreguemines et Digoin in Frankrijk, Villeroy & Boch in Mettlach en Wallerfangen in Duitsland en vanaf 1928 ook de Société Ceramica Richard-Ginori in Italië.⁴⁷ Hiermee werd voorkomen dat de deelnemers met elkaar zouden concurreren op prijs. Dit hielp natuurlijk maar in beperkte mate want de

grootste concurrentie kwam nu uit Japan. Deze neergang in de vraag naar Europese keramiek had echter weinig invloed op de manier waarop keramiek in Nederlands-Indië werd verhandeld. Daarin zou pas echt verandering komen met de Japanse bezetting tij-

dens de Tweede Wereldoorlog en de daarop volgende onafhankelijkheid en uitroeping van de staat Indonesië in 1948, toen handelsondernemingen zoals de HVA werden genationaliseerd.

Noten

1 From Scotland to South East Asia and Beyond: The Edwin Robertson Collection of Bell Export Pottery, London, Christie's South Kensington, 2007. Een deel van de verzameling bevindt zich thans in het V&A.

2 M.-R. Bogaers, "Ik had den moed..." De Maastrichtse aardewerkfabrikant Petrus Regout en de export van zijn zogenaamde 'Engels' aardewerk naar Japan, Antiek 1992.

3 B. Harrison, *Later Ceramics in South-East Asia: Sixteenth to Twentieth Centuries*, Kuala Lumpur 1995.

4 W. Dijkman, 'Made in Maastricht: aardewerk voor de massa en de elite', in: K. Gaillard (red.), *Made in Holland: het wereldsucces van de Nederlandse keramiek*, Zwolle 2018, p. 44-69.

5 M. Hoysted, 'Bell's Glasgow Pottery and the Scottish Export Trade to Asia', in: Mike Butcher (ed.) *An Angel by the Water - Essays in honour of Dennis Reginald O'Hoy*, Holland House 2015, p. 275-287.

6 Zie bijvoorbeeld: S. Adhyatman, *Antique Ceramics found in Indonesia*, Jakarta 1990 (2nd ed.), p. 326-327. Voor een baardman uit de baai van Batavia, zie: S. Ostkamp, W. Snip, Baardmannen. Eeuwenlang populair drinkgerei, *Vind* 30.

7 B. Brinkmann, *Steinzeugflaschen f  r den Mineralbrunnen von Gebangan auf Java*, Mülheim an der Ruhr 2016 (publicatie in eigen beheer).

8 A. van der Meulen, R. Tousain, Voor de Nederlandse markt. Duits steengoed uit het Westerwald en van elders 1800-1900, *Vormen uit Vuur* 234 (2017/2), pp. 101-103.

9 S. Adhyatman, op. cit., p. 82.

10 M.-R. Bogaers, op.cit., p. 333-334.

11 S. Langeweg, *De techniek van het versieren: het decoreren van aardewerk bij Sphinx en Société Céramique*, symposiumbundel 2006.

12 B. Harrison, op. cit., p. 76.

13 *Prijs-courant van Wit & Gedecoreerd Fijn Aardewerk voor Nederlandsch Oost-Indië*, Maastricht, De Sphinx 1906.

14 Opgravingen in Singapore brachten enkele voorbeelden van Engels aardewerk uit de eerste helft van de negentiende eeuw aan het licht. Dat het hierbij niet om incidenteel door Europeanen meegebrachte stukken huisraad ging, blijkt uit het voorkomen van exact dezelfde voorwerpen uit overlevering in Sumatra in de omgeving van Palembang, wat door een nauwe zeestraat van Singapore is gescheiden. Zie voor het archeologische materiaal: J. Barry, *Istana Kampong Glam. Archaeological excavations at a nineteenth century Malay Palace in Singapore*, (Revised Edition) Stamford England 2009.

15 Contractenboeken, Registers van brieven en overeenkomsten, Sphinx archief inv. Nr. 125. Brief P. Regout aan vertegenwoordiger te Canton dd. 17 juni 1847.

16 "Op 4 Dec. 1851 verkoop voor het pakhuis van J. Speet van een partij Engelsch aardewerk", in: *Bataviaasch advertentie-blad*, 29 november 1851.

17 Zie bijv. voor Regouts agent in Japan: M.-R. Bogaers, op. cit., pp. 333-334.

18 *The Export Merchant Shippers*, London 1880.

19 A. en J. Tomlinson, 'Ferrybridge and the South American Trade', in: *The Northern Ceramic Society, Newsletter* 190, June 2018, p. 38-39.

20 M. Hoysted, op. cit., p. 277-279.

21 Archiefstuk 3093, H.D. Hondius, W.A.A. Mes, A.M.T. Peeters, M.I.M.A. Wijnen, *Inventarissen van de archieven van Sphinx en Céramique, Sociaal Historisch Centrum voor Limburg Maastricht*, 2006, p. 177.

22 J. Otte, 'Belgian Glass for India, Belgian Pressed Glass for India in the 19th Century', *Vormen uit Vuur* 237.

23 H. Meulman, 'Een nieuw beeldmerk met een verhaal. De firma Smeets, Herfst & Co', *VMA-Bulletin nr.* 118, feb. 2011, p. 12-15.

24 A. Polling, *Maastrichtse keramiek. Merken en dateringen*, Lochem 2001, p. 29-30.

25 A. Claver, *Dutch Commerce and Chinese Merchants in Java. Colonial Relationships in Trade and Finance, 1800-1942*, Leiden/Boston 2014, pp. 66-72.

26 H. Chambert-Loir, 'Eating the text: English Plates Decorated with Malay Poems', in: *Indonesia Circle*, No. 63, (Oxford University Press) 1994, pp. 183-184.

27 Vertaling uit het Engels. Zie voor de originele Maleise tekst en de Engelse vertaling daarvan: H. Chambert-Loir, op. cit., p. 184.

28 Een *syair* is net als een *pantun* een Maleise dichtvorm.

29 *The London Gazette*, June 18, 1861, p. 2554.

30 De 'Zeven Steden' verwijst naar de zeven steden in het buurtschap van Stoke-upon-Trent waar de Engelse pottenbakkersnijverheid was geconcentreerd: Tunstall, Burslem, Hanley, Shelton, Penkhull, Fenton en Longton. H. Chambert-Loir, op. cit., p. 185.

31 *Almanak en Naamregister van Nederlandsch Indië voor 1838*, Batavia, Lands Drukkerij 1838, p. 225.

32 *Acta Societatis Scientiarum Indo-N  erlandicae*, Volume 3 / Verhandeligen der Natuurkundige Vereniging in Nederlandsch Indië, Deel III 1857-1858, Batavia.

33 *Almanak en Naam-Register van Nederlandsch Indi   voor 1853*, Batavia, Lands Drukkerij 1853, p. 261.

34 A.M. Ferguson, *The Ceylon Directory: Calendar and Compendium of Useful Information for 1866-1868*, Colombo 1868, p. lvi.

35 *The London Gazette*, Feb. 1, 1876, p. 466. *The Weekly Notes*, Vol. 9. Dec. 19, 1874, London, p. 222.

36 *The London and China Telegraph*, Volume 11, May 8, 1869, p. 218.

37 Vertaling door Dr Annabel Teh Gallop, Lead Curator, Southeast Asia, British Library.

38 *The Export Merchant Shippers*, London, Dean and Son, 1880. *Adresboek van Nederlandsch Indi   voor den handel*, Rotterdam, Nijgh & Van Ditmar, p. 10.

39 De informatie over Gumprich en Straus is gebaseerd op: A. Wright (ed.), *Twentieth Century Impressions of Netherlands India. Its History, People, Commerce, Industries, and Resources*, London 1909, pp. 453-456.

40 C.B. Perkins, *Travels from the Grandeurs of the West to Mysteries of the East*, San Francisco 1909, p. 416.

41 B. Brinkmann, op. cit., p. 1.

42 *Verslag der Commissie omtrent het Wetsontwerp tot vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch Indië*, Den Haag, december 1864.

43 *Nieuw tarief van in- en uitvoer voor Nederlandsch Indië*, Rotterdam 1873.

44 *Java-Bode, nieuws, handels- en advertentieblad voor Nederlandsch-Indië*, Bruining, 19 september 1895, p. 2.

45 Kwee Kong Siang, toko merk Gie Goean Tjiang, 16 Ilir, Palembang en Soengeipait. In: *Telefoongids Sumatra-Zuid, Gecombineerde Telefoongids*, voor de Complexen Lahat-Palembang en Tjoeroep. No. 14, uitgave jan. 1940, bijgewerkt tot 20 dec. 1939.

46 R. Bethke (red.), *Die Deutsche Porzellan- und Steingutindustrie*, zweiter Teil, Berlin 1931, pp. 379-381.

47 *Prijs-courant van wit en gedecoreerd fijn aardewerk voor Nederlandsch Oost-Indië*, 1923 en 1928, Maastricht, de Sphinx.

24 Ansichtkaart 'Inlandsche Koopman Batavia', uitgave Boekhandel Visser & Co., Weltevreden, begin 20e eeuw. In een van de twee manden is een stapel borden te zien.

Alle afgebeelde voorwerpen bevinden zich in de Collectie Jaap Otte en zijn verworven op Sumatra, tenzij anders aangegeven. Fotografie door Neil Greentree, tenzij anders aangegeven.

10
Zilvermerken in de voet,
P de Meyer te S' Hage

Het zilveren montuur

Als geheel beschouwd is de bokaal met zijn zilveren voet en de bekroning van het deksel met een zilveren bloemtuitje een rijk stuk om te zien. De stam van het glas is keurig af-geslepen en de montering is duur uitgevoerd door de Haagse zilversmid Philip de Meyer, die onder meer werkte voor het hof in Den Haag. Het zilver van de voet is voorzien van vier merktekens:

1. het meesterteken van Philip de Meyer, een langgerekt zeshoekje met daarin DM.30, in gebruik van 1842-1869 ¹⁰
2. het winkeliersmerk in een langwerpige rechthoek waarin staat PdeMeyer te s' Hage (*afb. 10*)
3. het gehaltemerk voor kleine zilverwerken, bestaand uit een zwaardje, in gebruik van 1814-1906
4. het rijksstempel voor ongetoetste werken bestaand uit een dolfijntje, in gebruik van 1859-1893 ¹¹

11
Overlijdensadvertentie
Rotterdamse Courant
23-3-1802

De zilveren montering van het deksel is eveneens gekeurd met het dolfijntje. Het montuur van het deksel en dat van de voet moeten dus tussen 1859 en 1869 zijn vervaardigd, respectievelijk het jaar van ingebruikname van het dolfijntje en het jaar waarin Philip de Meyer zijn werkzaamheden beëindigde. Ik heb helaas niet kunnen achterhalen of het glas ten tijde van de mon-

tering nog in het bezit van nakomelingen van Pieter Roos en Henrietta Johanna van IJsseldijk was. Het is echter duidelijk dat de toenmalige eigenaar eraan gehecht moet zijn geweest, want hij of zij heeft er wel iets voor over gehad om er weer een fraai geheel van te maken.

Ten slotte

De goede wensen met voorspoed, liefde en vree van het gedichtje op het glas, en de zonstralen die door donkere wolken heen breken hebben hun werk blijkbaar goed gedaan. Het huwelijk van Pieter Roos en Henrietta Johanna van IJsseldijk lijkt namelijk een goed huwelijk te zijn geweest, want 29 jaar later plaatst Pieter Roos een liefdevolle overlijdensadvertentie voor zijn Henrietta in de Rotterdamse Courant (*afb. 11*)¹².

Ook voor het glas en het deksel mogen we spreken van een goed huwelijk, al was het voor het deksel waarschijnlijk een tweede verbintenis. Glas en deksel passen goed bij elkaar en zijn alweer meer dan 150 jaar onafscheidelijk samen.

Noten

1 Met dank aan Anna Laméris voor het kritisch doorlezen van deze tekst.
2 Het alziend oog van Horus is op het glas nog net zo afgebeeld als de oude Egyptenaren dat reeds deden in de tijd van de farao's. Er zijn tal van amuletten in de vorm van het oog bekend die dateren van 300-500 BC.
3 Bij munt- en penningveilinghuizen worden met regelmaat familiepenningen aangeboden met een vergelijkbare huwelijksallegorie van man en vrouw aan weerszijden van het altaar, met tal van variaties in de details en achtergrond.
4 The Dr Anton C.R. Dreesmann Collection, Christies Amsterdam 16 april 2002, lot 1272: a

Dutch-engraved composite stemmed betrothal goblet engraved and dated by Jacob Sang 1760, 20.7 cm.
5 Anna Laméris geeft een uitvoerige beschrijving van het leven en werk van Jacob Sang in: H. Vreeken, *Glas in het Amsterdams Historisch Museum en Museum Willet-Holthuysen*, Zwolle 1998, p. 52-61.
6 De informatie over de familiewapens, de initialen en de huwelijksakten werd verkregen via het Centraal Bureau voor Genealogie en berust op het raadplegen van de heraldische databank, de heraldische collecties Muschart en Steenkamp/Damstra en relevante heraldische en genealogische literatuur.

7 Het echtpaar huwde op 29 september te Utrecht (De Nederlandsche Leeuw 1907, 25ste jaargang, p.38).
8 zie noot 5.
9 De collectie Nederland en de collectie van het Rijksmuseum bezitten bijvoorbeeld tientallen losse deksels.
10 Nederlandse Verantwoordelijkheidstekens sinds 1797, editie 1995, Rijswijk 1992.
11 L.B. Gans, *Goud- en Zilvermerken van Voet*, Leiden 1992.
12 Delpher Kranten, overlijdensadvertentie Rotterdamse courant 23-03-1802.

Summaries

The trade in European earthenware with the Dutch East Indies 1820-1840 Jaap Otte

Until the 1990s little was known in the West about the millions of ceramic objects shipped from Europe to Asia in the nineteenth- and early twentieth centuries, and so, not surprisingly, up till recently relatively little was published about this.

The many plates with exotic transfer decorations, made for export in Scotland, which Edwin Robertson took home from Indonesia to Great Britain in the 1980s, were a revelation to the Anglo-Saxon ceramics world (note 1). In the Netherlands Marie-Rose Bogaers' 1992 article in the magazine 'Antiek' about Regout earthenware for the Japanese market cleared the way (note 2), although many collectors were already in the know about export earthenware made in Maastricht. Export earthenware from Germany, Belgium and France has so far hardly received any attention in these countries.

The few publications on European ceramics in Asia deal mostly with the products of one producer or group of producers, with locally collected European ceramics in a specific museum in Asia, or with archaeological finds from a specific excavation. Barbara Harrison's 'Later Ceramics in South-East Asia: Sixteenth to Twentieth Centuries' is a rare example of a publication in which European ceramics in Asia are dealt with in a wider context (note 3). 'Made in Holland: 400 jaar wereldmerk' (Made in Holland: 400 years a world brand), accompanying the eponymous exhibition in the Prinsessehof museum in Leeuwarden, is the first publication for the general public to focus on export earthenware (note 4).

The way European earthenware ended up in Asia, and how it was marketed there, got even less attention: as far as we know, Marilyn Hoysted, in her study of the important role

the Scottish export houses played in the export of Scottish earthenware to South-East Asia (note 5), has been the only one to publish about this.

This article tries to fill the gap by describing the organisation of the distribution of tableware to the former Dutch East Indies. Five phases are to be distinguished in this trade:

- 1650-1900: German stoneware as packing material
- 1820-1850: small-scale start with mostly English earthenware
- 1850-1870: introduction of the first export decorations for South-East Asia
- 1870-1914: explosive expansion of the trade
- 1920-1940: loss of the market share to Japan

The enormous Sphinx archive, housed in the Centre for Social History of Limburg, contains lots of information about the international trade in Maastricht earthenware. However, as most of the archive has not yet been digitalised, it was decided to make very sparingly use of as yet not digitalized material: only the 1906, 1923 and 1923 Sphinx price lists for the Dutch East Indies, digitalised by the Centre on request, were used.

1650-1900: German stoneware

The Bellarmine jugs from the German town of Frechen, which the VOC shipped in large quantities to Batavia in the seventeenth- and eighteenth centuries as packing material for strong liquor, are the earliest examples of the export of European ceramics to the Dutch East Indies; several of them can be found in museums and private collections in Indonesia (note 6). From the eighteenth century large numbers of German stoneware jugs with mineral water, as well as, from the late nineteenth century, lots of Westerwald jars with preserved foods were shipped to the Dutch East Indies (notes 7, 8); in Indonesia

there are still many of these jugs and jars around.

1820-1850: mostly English earthenware

From ca 1820 the products of several European ceramics producers reached the Dutch East Indies, which had not been possible before because of the competition from Asian pottery centres (note 9).

The earliest examples of European export earthenware originate from Staffordshire in England (figs 1 and 2), an internationally prominent pottery centre in the first half of the nineteenth century. Continental European earthenware factories and the later so successful Scottish factories had only just started or not been founded yet.

Bogaers mentions that the 'Glas- en Aardewerkfabriek Petrus Regout', or simply 'Regout', already in its first production year, 1836, contacted the Dutch Trade Society, founded in 1824 to promote trade, especially with the Dutch East Indies. Furthermore around 1840, also according to Bogaers, Regout regularly shipped goods to the Dutch East Indies, as did the Delft earthenware producer Piccardt (note 10). So far no examples of this early earthenware of either Regout or Piccardt have been found, but it was probably the same kind of product they made for the Dutch market.

Between ca 1820 and 1850 the decorations for the Indonesian export market were the same as those for the European market: for instance, transfer decorations of romantic ruins and landscapes, realistic flower motifs and chinoiserie (fig. 3), as well as colourful hand-painted patterns called 'boerenbont' in Dutch and 'spongware', or 'stick spatterware' in English. The last-mentioned must have struck a colourful note among the mainly blue-and-white Chinese porcelain and other relatively soberly decorated Asian ceramics used up till then for daily use in the Indonesian Archipelago. The bowls and plates Regout produced for the European market fitted in well with the local eating habits: the only adaptation to the local market was the addition of large round dishes, sometimes more than 50 cm in diameter, called 'rice dishes', to the

assortment. People would eat from these dishes communally, while the plates and bowls were mostly used for side dishes (note 12). Various Regout price lists show that the assortment of models for the Indonesian market, mainly bowls - in various sizes and with or without lids or handles -, plates, rice dishes and teapots, was far more limited than that for the European market; the plates and rice dishes with names like Samarang, Java and Padang were made especially for the Indonesian market (note 13).

The amount of European earthenware from this period shipped to the Dutch East Indies must have been relatively small, considering the few pieces that have been handed down or excavated (note 14).

1850-1870: the first export decorations

Around the mid-nineteenth century European earthenware producers started to approach the Indonesian market differently. Already in 1847 Petrus Regout asked his agent in Canton to send him the most popular Chinese porcelain, so that he could imitate it in earthenware (note 15). Two Maastricht copies of Chinese porcelain, with hitherto unknown hand-painted blue decorations, recently found in Sumatra (figs 4 and 5), prove that Regout indeed tried to better suit the local market. Between 1840 and 1860 some English factories introduced transfer decorations specially developed for the Asian market; two decorations by Copeland from Staffordshire, with a Shou-sign and Arabic script respectively, are the best known (figs 6 and 7).

The first mention in the Dutch East Indies of the trade in European ceramics was in an advert in the ‘Bataviaasch advertentie-blad’ (± the Batavian Advertiser), announcing that a shipment of English earthenware, probably from Staffordshire, would be sold ‘in front of J. Speet’s warehouse’ on 4 December 1851. So the Batavia-based wholesaler Speet used advertising as a means to inform local retailers that he had new stock; it is not known if this earthenware was meant for the European or the Indonesian populace.

The European trading companies

From ca 1870 the export of European ceramics to the Dutch East Indies really took off. One of the main reasons was the opening of the Suez Canal in 1869, which halved the distance between Europe and Asia, but the replacement of sailing ships by the faster steamships and the construction of telegraph cables between Europe and Asia also played a part.

The earthenware producers mostly did not see to the distribution themselves, but used independent agents who offered a multitude of services: banker, shipowner, insurance agent, shipbroker and merchant in one. At the most they hired their own agents who functioned as their ears and eyes (note 17): for instance, besides the agent in China, Regout also had one in Japan, and the Bell Pottery in Glasgow had its own agents in the Dutch East Indies, Malaysia and Manila.

Most English earthenware was exported via London, with Manchester, Liverpool and Birmingham etc. coming second; Staffordshire earthenware was mainly exported via London. The Donaldson Line in Glasgow, which regularly sailed to the Far East, transported earthenware for the big Scottish earthenware companies.

Between ca 1880 and 1910 the factory of John and Matthew Perston Bell in Glasgow was hugely successful in exporting their wares to the Dutch East Indies; actually, John had already bought shares in several Donaldson Line ships in the 1870s. This success was no doubt due to the strong personal ties between the representatives of Scottish trading firms, shipping companies and shipbuilders, who formed a well-organised, competitive and profitable commercial network, together with a worldwide network of Scottish agents and an ultra-modern fleet. For example, twelve of the seventeen trading companies established in Singapore were Scottish (note 20).

Maastricht earthenware, as well as other earthenware produced on the European continent, was often shipped via Hamburg, where there were several big trading companies offering a wide range of services

and trading in lots of different products. The Sphinx archive contains a contract, dating from 1896, between Frederik Regout and a Hamburg trading firm (note 21).

The Sphinx collection also contains several pictures of earthenware with on the bottom a label with the name of the Hamburg firm of Meyer und Biengräber, presumably a trading company dealing in earthenware. Possibly these labels indicate that the decorations were exclusively made for this company. Unfortunately, up to now no further information about this firm has emerged (fig. 8).

The Belgian earthenware factories definitely made use of the Antwerp harbour, witness a cargo of earthenware from Nimy, bound for India and taken on board the ‘Duke of Buccleugh’ in Antwerp in 1889. Much is known about this ship and its cargo, because it sank in the English Channel, where its wreck was discovered (note 22).

Factory marks for the export

A few exporters were located in the Netherlands: some Maastricht earthenware, for instance, carries the trademark of the Maastricht export firm of Smeets, Herfst & Co., founded in 1906 and trading in ceramics only, which was unusual (fig. 9, note 23).

Few traders put their own trademark on the earthenware: possibly because of the costs, but maybe also because the earthenware producers did not encourage this practice, as they preferred the customers to see their own marks. As early as the 1870s, realising the commercial importance of a trademark, Regout had the factory’s name in Javanese script included in the mark for the Indonesian market (fig. 10, note 24). From the late 1870s to ca 1900 the Bell Pottery also used several marks in which the name of the decoration was written both in Latin script and in ‘Jawi’, Malay in Arabic script; moreover, most of the names of the decorations, such as Keeling Hong and Kwantung, were Malay. Of all European earthenware producers the Bell Pottery succeeded best in adapting their transfer decorations to the Indonesian population’s taste.

The earthenware producers Faiencerie de Sarreguemines in Lorraine and Robert

Cochran in Glasgow both used a ‘kris’, an Indonesian dagger with a wavy blade, as a trademark for the Indonesian market (figs 11 and 12). It seems these marks were only used for a very short period, as they are extremely rare.

The importers and wholesalers in the Dutch East Indies

Most of the earthenware was shipped to an importer-wholesaler in the country of destination, like the firm of J. Speet in Batavia. Study of the trading company of Van Beek, Reineke & Co., called ‘Handelsvereeniging Amsterdam’ (HVA) from 1878, offers an insight into the way the trading firms in the Dutch East Indies functioned. It is not known if the HVA traded in European ceramics, but it may be assumed that it more or less operated in the same way other trading companies did. Actually, ceramics were almost always a minor part of the total trade volume.

The HVA, a general import-export firm with offices in Batavia and Surabaya, covered a large and densely populated area. A large part of the HVA’s capital was invested in stock, which often remained in the warehouses for a long time. The HVA sold to middlemen, which cost time and energy, but also required them to extend a lot of credit: sometimes the outstanding debts amounted to 1,500,000 guilders, no less than six times the firm’s working capital. The middlemen were fairly frequently allowed to exceed the credit limits, 10,000 guilders on average, probably for fear of losing them as clients. However, the European trading firms kept a close eye on their clients’ solvency, as they usually had no collateral backing: they regularly went on inspection visits and advised each other of ‘dubious clients’. Some of the middlemen were Arabs, but most of them were Chinese. The Chinese middlemen traded in a wide range of articles, such as food, clothing and household goods, while the Arabs mainly dealt in textiles and, to a lesser degree, in raw materials. So it was presumably especially the Chinese middlemen who traded in (European) ceramics (note 25).

Anderson Tolson & Co.

Of some European trading companies it is known, unlike with the HVA, that they did trade in ceramics, as they had their company name put on the earthenware they ordered in Europe.

The earliest example we know of, from the 1850s and 1860s, is a series of English plates commending the Batavian firm of Anderson Tolson & Co. in Jawi: they have a ‘pantun’, a Malay poetic form, on the rim and another poem in the centre. Although these plates were probably also used to eat from, they are better known for being built into the mausoleums of three Islamic saints on Java; it was not the text, mostly non-religious aphorisms and traditional love poems, but the holy nature of the Arabic script that made them suitable for these shrines (note 26).

In all there are four different pantuns recommending Anderson Tolson, saying that (original English translations by Henri Chambert-Loir):

1. *The owner is named Anderson Hunt / In England he has a prosperous trade / His partner is Anderson Tolson / Who is famous in Batavia. (figs 13 and 14, note 27)*
2. *If you like eating from this plate / Take one with its jangka / If you like buying plates like this / Anderson Tolson is the one who has it.*
3. *The maker is named Adams / His agent in Batavia is Tolson / There are plenty of syairs and pantuns / Don’t be mean in buying it. (fig. 15)*
4. *Wherever plates are used / People ask for Tolson ones / Lonely Hearts become cheerful / Spirits are lifted, hearts become loving. (fig. 16).*

Partners of Anderson Tolson & Co. were established in Batavia (Robert Peile Tolson), London (William Anderson and William Hunt), Liverpool (John Perkins Kirby) and the Cape of Good Hope (Dennis Harper Kenelly). This construction, with partners in various countries worldwide, is characteristic of the European trading companies.

We know that the plates with Anderson’s name must date from before 1861, as he left the firm on 31 December 1860. The plates with only Tolson’s name were probably made between 1861 and 1869, when Tolson Hunt &

Co., under which name the firm continued in Batavia after 1860, closed its doors.

Two Staffordshire earthenware factories were commissioned to produce these plates: William Adams & Sons, active from 1819-1864, and Hawley & Co., active from 1842-1887. Plates without trademark, but with a pantun in Jawi script within a rectangle on the back, must also have been made by Adams & Sons, considering the similarities between these and their other plates. The text of the pantun reads: ‘The Batavian pen which writes / is in the hand of Khatib Muharis (probably a calligrapher from Batavia) / The choice is that of Mister Anfil (Mr Anfil was probably the engraver of the copper plates used for the transfers) / He is well known in Seven Towns’. (fig. 17, note 30).

It is not known when Robert Peile Tolson left Great Britain for Batavia, but his daughter Elizabeth was born in Batavia in 1835. Tolson was socially active, serving, among other things, as director of the Parapattan Orphanage in Batavia and as a commissioner for the Batavia Fire and Insurance Company (notes 33 and 34).

However, on 1 April 1869 Anderson Tolson in Batavia, caught up in the bankruptcy of the London branch, went bankrupt. According to the newspapers reporting on the bankruptcy Tolson had already returned to England by then (note 36).

Houghton & Co.

The plate in figure 18, made by the Foley Potteries of J.F. Wileman in Staffordshire, also has a text in Jawi, which is simply the translation of the name and places of business of the firm of Houghton and Co., which mainly traded in woollen and cotton fabrics. The decoration on the front, Sexagon, was intended for the export to Asia; it was registered at the British Patent Office in 1871 and later also used by Regout and Bell. Various products from the Foley Potteries have been found in Indonesia, among them another plate with Houghton & Co’s trademark, this time with a European decoration.

Gumprich & Strauss

The trademark of Gumprich & Strauss, consisting of a sailing ship and the name of the firm in Latin script, is shown in figure 19. Gumprich & Strauss, an import- and wholesale business that also traded in earthenware, was founded in Frankfurt am Main in 1847; it had a head office in Batavia as well as a branch office in Surabaya, under the name of K. Hinloopen & Co. Messrs Gumprich and Strauss personally led the firm until 1862, when Rudolf Still took over, until his death in 1892, his wife and two sons becoming the new owners (note 39).

From ca 1850 the firm developed activities in the Dutch East Indies on a large scale: it imported all kinds of goods from Europe, America and Japan and it exported raw materials and agricultural products. According to the ‘Javabode’ of 23 December 1857 and 27 January 1858 they imported, among other things, window glass, buttons, silk fabrics and Rhenish wine; in 1909 they acted as agents for Moët et Chandon (champagne), Bayer (paint), and Hulskamp Molyn & Zoonen (Dutch gin), an advertisement informs us. Moreover they also possessed several coffee-, tea- and quinine plantations (fig. 20).

The firm’s trademark, probably used in the period around 1880, has so far only been found on products with the transfer printed patterns Creta and Dragon and a hand-painted decoration, all three popular in the Dutch East Indies. The Dragon decoration, which was specially designed for export to Asia, was used by earthenware producers in the Netherlands, Germany, Belgium, France and England. The Gumprich & Stauss plates with Dragon and Creta are so different from the Regout plates with the same decorations, that they were probably made elsewhere, probably in one of the earthenware factories in Staffordshire.

Import duties on ceramics in the Dutch East Indies

By 1868 the import duties on non-Dutch earthenware and porcelain products were reduced from 20 to 16 percent of their value, whereas the tariff for Dutch products was 10 percent.

Surprisingly, only 6 percent had to be paid on imports, including ceramics, from the surrounding Asian countries, from which most ceramics were still imported; in a report from 1863, a Committee of the Dutch House of Commons that looked into the import- and export duties in the Dutch East Indies gave as reason that the Asian goods formed no real threat to Dutch-made products and that the people in the colonies, who mostly bought these Asian imports, should not pay for the protection of particular interests. Furthermore, the Committee argued that with an international port like Rotterdam and the dependency of Dutch industry on imported raw materials it was in the general interest to have uniform as well as the lowest import- and export duties possible. The Committee also concluded that it was no longer necessary to protect the Dutch ceramics producers, probably referring mainly to the Maastricht earthenware factories, as they were able to fend for themselves. Therefore, the Committee proposed the introduction of a general duty of 6 percent on earthenware and porcelain no matter their origin (note 42). Going by the import duties of 1874, this advice was adopted (note 43).

Advertising

The manufacturers only advertised their wares via their trademarks, leaving any other advertising to the trading companies. Until the time when Regout (from 1899 onwards De Sphinx) and the Faïencerie de Sarreguemines published their first illustrated export catalogues in 1928 and 1925 respectively (fig. 21), companies like Anderson Tolson & Co., Houghton & Co. and Gumprich & Strauss only had price lists without illustrations at their disposal; presumably all manufacturers published comparable price lists. The 1906, 1923 and 1928 Regout price lists show in detail the hundreds of models, forms, sizes and decorations of the basic assortment, while it was also possible to commission other than the standard products. The catalogues, in combination with the samples that the earthenware manufacturers sometimes sent to the trading firms, enabled them to make a well-informed choice. In the

‘Java-Bode’ of 19 September 1895 the firm of John Pryce and Co. advertised, among other things, ‘1 large lot of earthenware samples’ (fig. 22, note 44). Actually, John Pryce & Co. regularly had earthenware on sale, witness the advertisements in the ‘Java-Bode’, like the one on 20 March 1895 advertising a large shipment of earthenware bowls, cups and saucers, dishes etc., mostly meant for the indigenous population, the Europeans using European services. Other wholesalers also advertised in newspapers in the Dutch East Indies, but, just like Pryce & Co., they never promoted specific manufacturers.

Retail: Kwee Kong Siang’s toko

As has been said before, the European wholesalers mainly sold their wares via Chinese retailers, but it is hard to find concrete information about this last link in the distribution chain from manufacturer to consumer. Kwee Kong Siang’s toko (= shop) in Palembang in Sumatra, which was still in the 1939 telephone directory, is one such rare example: we know of a plate decorated with a decal picture of a basket of strawberries, made by a Czech factory between 1919-1939 (fig. 23), and with ‘Kwee Kong Siang, Palembang’ on the back. On the back of an identical plate it says ‘G.H. Java-Sumatra’. However, most of the retailers will have been small traders, for whom having their own trade name on ceramics served no purpose. Probably much of the retail trade was done by travelling salesmen carrying around large baskets with an assortment of goods, which they sold in the street or from door to door (fig. 24).

1920-1940: Decline

In the period 1914-1918, when international trade almost came to a standstill because of WWI, the modern Japanese ceramics industry jumped into the gap, causing the market for European ceramics to go into serious decline after the war because of this competition, which at first actually copied the most popular European hand-painted and transfer decorations. In 1928 no less than 87 percent of fine earthenware and porcelain came from

Japan, with Germany in second and the Netherlands in third place (note 46). The largest European earthenware producers tried to weather the storm by setting up a cartel for the market in the Dutch East Indies: according to the 1923 and 1928 price lists of De Sphinx, factories in the Netherlands, Belgium, France and Germany, and from 1928, Italy as well, all charged the same prices for their earthenware (note 47). This helped in so far that they did not compete with each other on price, but it did not affect their main competitors from Japan.

The way in which the trade in ceramics was conducted in the Dutch East Indies did not really change until after the Japanese occupation during WWII and the ensuing proclamation of the independent state of the Republic of Indonesia in 1948, when trading firms like the HVA were nationalised.

Glass factory De Son

Archival research into a seventeenth-century

glass factory in Haarlem

Theo Bottelier

Introduction

In 1679 the town government of Haarlem bought the former beer brewery De Son to house a glass factory, also called De Son, which existed for almost twenty years. In this article we will deal with this glass factory, its employees and the glass produced there between 1679 and 1698 on the basis of archival data.

Glass factories in Haarlem

In the course of time various glass factories were active in Haarlem, the oldest on record is Het Glashuis, which was active from 1666 to 1707, possibly with an interruption. One of the shields the painter Salomon de Bray made for the Guild of St Luke in 1635 suggests that there was a glass industry in Haarlem before 1679: the shield of the ‘Glaesemaeckers’ shows several tools and attributes of the glassmaking trade (fig. 2). From 1763 to ca 1784 a glass factory (name unknown) was active near the present Glasblazersstraat, and much later, from ca 1918 to ca 1923,

there was a glass factory, NV Glasfabriek Albert, on the Noord Schalkwijkerweg. Apart from the latter’s glass dump from the period 1916-1921, no glass products can be conclusively ascribed to the Haarlem glass factories. However, since most of the domestic glass excavated in Haarlem was probably produced by one or other of these glass factories, we have opted to illustrate this article with finds from Haarlem’s soil.

Previous history

In 1679 Anthonie Le Maire moved his Amsterdam glass factory De Twee Rozen, which produced clear glasses, beads, barometers and lenses, to Haarlem. The Haarlem town government purchased brewery De Son, formerly Het Schip (note 4), for the glass factory for 8,000 guilders. Figure 3 shows the substantial premises of the glass factory projected on a modern map. The arrow on the 1646 map by Pieter Wils (fig. 4) indicates where the brewery was situated.

Glass factory De Son

The town government put the premises of beer brewery De Son for eight years at Le Maire’s disposal, free of charge (note 5); moreover, he did not have to pay taxes over the firewood for the kilns. A 1679 contract between Le Maire and the town government mentions the kind of glass the factory would be producing: beads, cut glass, clear wine- and beer glasses, as well as camphor glass and lamp blown glass (note 6). Lamp blown glass was made with the help of an oil lamp, burner and bellows; this technique was used for more delicate work and glass figurines, like for instance the, clearly male, cupid in figures 5 and 6. This seventeenth-century figurine is only 2 cm long and it consists of several separate parts: the head with rump, arms and legs, a bow and arrow, and two wings. With camphor glass the flattened vessels or bottles used for refining camphor may have been meant (note 7).

In the same contract it is stipulated that if Le Maire wanted to found a second glass factory this could only be done if the first had a proven capacity of 300,000 glasses a year, which gives us some idea of the amount of

glass a factory could produce. Furthermore, the town government promised Le Maire that nobody else would be allowed to found a second glass factory and that the import of glass from other cities would be limited. Le Maire in his turn was obliged, when blowing was in progress, to keep the fires burning day and night, even on a Sunday. The fuel costs to keep the kilns at the right temperature were high, and therefore the glass blowing would continue until the work was done and the glass pots empty. In this period the Pallado brothers, Jean and Jacomo, worked as glass blowers at De Son; they were from Italy, probably from the island of Murano, at the time already a famous glass-blowing centre (fig. 7).

Expenditure and earnings

An account of expenditure and earnings for the period 18 April to 19 July 1686 has survived. It was drawn up by one of the Pallado brothers, presumably for the attention of Le Maire. It gives us a good idea of what the company spent and what it made. The amounts are in guilders, ‘stuivers’ (= five-cent pieces) and pence: for instance, f 143:9:- means an amount of 143 guilders, 9 stuivers and 0 pence.

In the account figures are given, among other things, for expenditure on wood and raw materials, for payments to workmen and for strings of beads.

During these three months f 3,275:12:- was laid out in total. Presumably it was a lean time for the glass factory, as on the back of the account it says that only 9,224 glasses were made and sold during this period.

An inventory

Some interesting items mentioned in a 1687 inventory of the glass factory - it is not known who made it – are: f 2,979:-:- worth of raw materials, 15,092 glasses with a total value of f 754:10:- and f 423:-:- for ‘coraelen’ (= glass beads).

Judging by the considerable sum of f 423:-, a large number of beads must have been around at the time of the inventory (figs 8, 9 and 10). Beads were used as means of exchange in the colonies and other export